

Phát triển năng lực vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học trong môn Lịch sử và Địa lí cho học sinh lớp 5

Lê Nguyễn Phương Dung*

*Trường Đại học An Giang - Đại học Quốc gia TP. Hồ Chí Minh

Received: 08/04/2024; Accepted: 16/04/2024; Published: 26/4/2024

Abstract: According to the 2018 General Education Program, History and Geography have a key role in forming and developing historical and geographical capacity for students. Component capacities of history and geography capacity include: scientific awareness of history and geography; learn history and geography; Apply knowledge and skills learned. Through research on the General Education Program in History and Geography, the article focuses on clarifying: (1) manifestations of the ability to apply learned knowledge and skills; (2) related topics and requirements; (3) some teaching methods contribute to forming and developing the capacity to apply learned knowledge and skills in teaching History and Geography for grade 5.

Keywords: Developing capacity, applied capacity, learned knowledge and skills, History and Geography.

1. Đặt vấn đề

Năm học 2024 - 2025 là năm học thứ năm ngành Giáo dục triển khai thực hiện Chương trình giáo dục phổ thông năm 2018 (CTGDPT 2018) - Chương trình được xây dựng theo định hướng phát triển phẩm chất và năng lực (NL) cho học sinh (HS). Đây cũng là năm học thứ hai thực hiện CTGDPT môn Lịch sử và Địa lí (cấp Tiểu học) và là năm học đầu tiên triển khai ở lớp 5. Theo CTGDPT 2018, môn Lịch sử và Địa lí (cấp Tiểu học) có vai trò chủ đạo trong việc hình thành và phát triển NL đặc thù - năng lực lịch sử và địa lí - cho HS. Năng lực thành phần của năng lực lịch sử và địa lí bao gồm: nhận thức khoa học lịch sử và địa lí; tìm hiểu lịch sử và địa lí; vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học. Chúng ta cần nhận thấy rằng năng lực vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học là thành phần năng lực rất quan trọng, vì xét cho cùng, những gì HS đã được học trong CTGDPT môn Lịch sử và Địa lí (cấp Tiểu học) cần phải được chính các em vận dụng để giải thích sự phong phú của sự vật, hiện tượng lịch sử và địa lí trong thực tiễn đời sống.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Quan niệm về năng lực

NL cốt lõi (NL chung) là NL cơ bản, thiết yếu mà bất kì ai cũng cần có để sống, học tập và làm việc (Trần Thị Thanh Thủy, 2016). Có nhiều năng lực cốt lõi khác nhau, các NL cốt lõi của HS thế kỷ XXI bao gồm: NL làm chủ kiến thức các môn học; NL nhận thức về các chủ đề của thế kỷ XXI; NL tư duy và NL học tập; NL về công nghệ thông tin và truyền thông; NL nghề nghiệp và kỹ năng sống. CTGDPT

năm 2018 được xây dựng và triển khai cũng dựa trên những yêu cầu về NL cần có của HS thế kỷ XXI.

Theo mục tiêu của CTGDPT môn Lịch sử và Địa lí, ngoài việc hình thành và phát triển các NL chung: tự chủ và tự học, giao tiếp và hợp tác, giải quyết vấn đề và sáng tạo, HS cần được hình thành và phát triển NL đặc thù - NL lịch sử và địa lí. Như vậy, môn Lịch sử và Địa lí có vai trò chủ đạo trong hình thành và phát triển NL lịch sử và địa lí với các NL thành phần: nhận thức khoa học lịch sử và địa lí; tìm hiểu lịch sử và địa lí; vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học.

NL vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học là NL cần thiết, thật sự hữu ích không chỉ trong học tập môn Lịch sử và Địa lí lớp 5 của HS mà còn giúp HS học tập tốt ở cấp học cao hơn.

2.2. Biểu hiện của NL vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học trong môn Lịch sử và Địa lí lớp 5

Phân tích CTGDPT môn Lịch sử và Địa lí, chúng ta nhận thấy rằng muốn hình thành và phát triển NL vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học, HS cần phải:

- Xác định được vị trí của một địa điểm, một phạm vi không gian trên bản đồ; sử dụng được đường thời gian để biểu diễn tiến trình phát triển của sự kiện, quá trình lịch sử.

- Sử dụng được biểu đồ, số liệu,... để nhận xét về một số sự kiện lịch sử, hiện tượng địa lí.

- Biết sưu tầm và sử dụng các nguồn tư liệu lịch sử và địa lí để thảo luận và trình bày quan điểm về một số vấn đề lịch sử, địa lí, xã hội đơn giản.

- Vận dụng được kiến thức lịch sử và địa lí đã học để phân tích và nhận xét ở mức độ đơn giản tác động

của một sự kiện, nhân vật lịch sử và hiện tượng địa lí,... đối với cuộc sống hiện tại.

- Đề xuất được ý tưởng và thực hiện được một số hành động như: sử dụng tiết kiệm tài nguyên, bảo vệ môi trường, bảo vệ di tích lịch sử, văn hoá,...

2.3. Chủ đề và yêu cầu cần đạt môn Lịch sử và Địa lí lớp 5

- Các chủ đề và yêu cầu cần đạt môn Lịch sử và Địa lí lớp 5 với những cơ hội hình thành và phát triển NL vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học cho HS bao gồm:

+ Chủ đề Đất nước và con người Việt Nam: Xác định được vị trí địa lí, của Việt Nam, vùng biển, một số đảo, quần đảo lớn,... trên bản đồ; Đưa ra được một số biện pháp bảo vệ tài nguyên thiên nhiên và phòng chống thiên tai; Nhận xét được sự gia tăng dân số ở Việt Nam và một số hậu quả;...

+ Chủ đề Những quốc gia đầu tiên trên lãnh thổ Việt Nam: Suu tầm một số tư liệu (tranh ảnh, câu chuyện lịch sử,...) mô tả được một số hiện vật khảo cổ học của Phù Nam, một đền tháp Champa,...

+ Chủ đề Xây dựng và bảo vệ đất nước Việt Nam: Suu tầm và giới thiệu được một số tư liệu lịch sử (câu chuyện, văn bản, tranh ảnh,...) liên quan đến các triều đại, các nhân vật, sự kiện lịch sử.

+ Chủ đề Các nước láng giềng: Xác định được vị trí địa lí của các nước láng giềng trên bản đồ; Suu tầm một số tư liệu, tìm hiểu và mô tả được một số công trình tiêu biểu của các nước láng giềng.

+ Chủ đề Tìm hiểu thế giới: Xác định được vị trí địa lí, của các châu lục, các đại dương, một số dãy núi, cao nguyên, đồng bằng lớn trên thế giới trên bản đồ, lược đồ hoặc quả cầu; Sử dụng bảng số liệu và lược đồ hoặc bản đồ, so sánh được diện tích, độ sâu của các đại dương.

+ Chủ đề Chung tay xây dựng thế giới: Sử dụng kiến thức lịch sử, địa lí kết hợp với một số tư liệu liệt kê và trình bày được một số vấn đề môi trường (ví dụ: thiên tai, biến đổi khí hậu, suy giảm tài nguyên thiên nhiên, ô nhiễm môi trường,...); Đề xuất được ở mức độ đơn giản một số biện pháp để xây dựng thế giới xanh - sạch - đẹp, hòa bình.

- Từ những phân tích trên, để HS hình thành và phát triển được NL vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học, GV cần phối hợp và vận dụng các PPDH như: sử dụng bản đồ, lược đồ; đọc số liệu, biểu đồ; giải quyết vấn đề; dự án;...

2.4. Một số PPDH góp phần hình thành và phát triển NL vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học trong môn Lịch sử và Địa lí cho HS lớp 5

2.4.1. Phương pháp sử dụng bản đồ

Bản đồ là phương tiện trực quan, một nguồn tri thức lịch sử, địa lí quan trọng. Kí hiệu, màu sắc, cách biểu hiện trên bản đồ là những nội dung lịch sử, địa lí đã được mã hóa, trở thành một ngôn ngữ đặc biệt. Bản đồ giúp HS khám phá, khai thác, củng cố tri thức và phát triển tư duy trong quá trình dạy học địa lí, lịch sử. Bên cạnh đó, HS sử dụng bản đồ để vận dụng, xác định vị trí của một địa điểm, một phạm vi không gian.

Các bước tiến hành:

- Bước 1: Giao nhiệm vụ cho HS. Đọc tên bản đồ và bảng chú giải để biết đối tượng địa lí được thể hiện trên bản đồ là gì và đối tượng được thể hiện như thế nào (kí hiệu, màu sắc gì). Nếu câu hỏi gắn với bản đồ. Hướng dẫn HS nghiên cứu bản đồ.

- Bước 2: Tổ chức trao đổi, thảo luận. HS trao đổi, thảo luận theo nhóm lớn, nhỏ theo yêu cầu câu hỏi. Dựa vào kí hiệu (hay màu sắc) để xác định vị trí của đối tượng trên bản đồ và thông qua những kí hiệu đó để rút ra nhận xét về tính chất, đặc điểm của sự vật, hiện tượng lịch sử, địa lí được thể hiện trên bản đồ. GV có thể nêu các yêu cầu cụ thể khác để HS biết cách nghiên cứu, thảo luận.

- Bước 3: HS trình bày kết quả tìm hiểu và thảo luận kết quả.

- Bước 4: GV nhận xét, kết luận, chuẩn kiến thức, kĩ năng.

2.4.2. Phương pháp đọc số liệu, biểu đồ

Số liệu thống kê có ý nghĩa nhất định trong việc hình thành tri thức về địa lí tự nhiên, kinh tế - xã hội, lịch sử. Số liệu thống kê, biểu đồ thường được sử dụng trong các bài học như: số liệu riêng biệt dùng để cụ thể hóa một đối tượng địa lí (nhiệt độ, lượng mưa, số dân,...); bảng số liệu được đặt trong bảng để HS dễ nhận xét, so sánh, kết luận; biểu đồ là cấu trúc đồ họa thể hiện trực quan số liệu giúp HS dễ dàng nhận xét quá trình phát triển của các hiện tượng.

Các bước tiến hành đọc bảng số liệu thống kê:

- Bước 1: HS đọc tên bảng thống kê, đơn vị, tên cột, tên hàng (để xác định đối tượng cần tìm hiểu).

- Bước 2: GV giao nhiệm vụ cho HS thông qua câu hỏi hướng dẫn.

- Bước 3: HS vận dụng các thao tác tư duy, làm việc cá nhân hoặc nhóm để trả lời câu hỏi mà GV đặt ra. HS trao đổi, thảo luận kết quả.

- Bước 4: GV bổ sung, nhận xét, kết luận.

Các bước tiến hành đọc biểu đồ:

- Bước 1: GV cho HS đọc tên biểu đồ, đối tượng thể hiện, đơn vị.

- Bước 2: GV giao nhiệm vụ học tập cho HS thông qua hệ thống câu hỏi.

- Bước 3: HS vận dụng các thao tác tư duy để nhận xét, giải thích sự vật, hiện tượng, quá trình địa lí. HS trình bày kết quả và thảo luận.

- Bước 4: GV bổ sung, nhận xét, kết luận

2.4.3. Phương pháp giải quyết vấn đề

Phương pháp giải quyết vấn đề là phương pháp dạy học phức hợp, GV phải tạo tình huống có vấn đề, nêu vấn đề, tổ chức, thúc đẩy hoạt động sáng tạo, tìm tòi, khám phá của HS thông qua thảo luận, trình bày quan điểm về một số vấn đề lịch sử, địa lí, xã hội đơn giản. Bản chất của phương pháp là sự lĩnh hội diễn ra thông qua việc xem xét, phân tích những vấn đề đang tồn tại và xác định những cách thức để giải quyết vấn đề.

Cách tiến hành

Bước 1: GV nêu tình huống có vấn đề.

Bước 2: GV tổ chức cho HS xác định vấn đề cần giải quyết, đề xuất, lập kế hoạch và thực hiện giải quyết vấn đề.

Bước 3: GV cho HS tiến hành thảo luận kết quả, đánh giá, khẳng định hay bác bỏ giả thuyết, phát biểu kết luận, đề xuất vấn đề mới.

2.4.4. Phương pháp dự án

PP dự án (Project Method), còn gọi là dạy học dựa trên dự án (Project Based Learning), được hiểu như một PPDH hướng HS đến việc tiếp thu tri thức và kỹ năng thông qua quá trình giải quyết một bài tập tình huống (Nguyễn Thị Kim Liên, 2011). Dạy học dự án là một phương pháp phức hợp, trong đó dưới sự hướng dẫn của GV, HS sẽ thực hiện một nhiệm vụ phức hợp, có sự kết hợp giữa lý thuyết và thực tiễn, thực hành. HS được yêu cầu thực hiện nhiệm vụ này với sự tự lực cao trong toàn bộ quá trình học tập, từ việc xác định mục đích, lập kế hoạch, đến việc thực hiện dự án, kiểm tra, điều chỉnh, đánh giá quá trình và kết quả thực hiện. Dạy học dự án có những ưu điểm cơ bản đối với HS: gắn lý thuyết với thực hành, vận dụng kiến thức, kỹ năng đã học; kích thích động cơ, hứng thú học tập; phát huy tính tự lực, tính trách nhiệm; phát triển khả năng sáng tạo; rèn luyện NL giải quyết những vấn đề phức hợp; rèn luyện tính bền bỉ, kiên nhẫn; rèn luyện NL cộng tác làm việc; phát triển NL đánh giá.

Cách tiến hành:

+ Bước 1: Xác định chủ đề dự án.

+ Bước 2: Định hướng sản phẩm của HS, bộ câu hỏi định hướng, cách thức đánh giá sản phẩm.

+ Bước 3: Thực hiện dự án.

+ Bước 4: Báo cáo dự án.

+ Bước 5: Đánh giá kết quả làm việc của HS.

GV cần lưu ý một số điểm sau: Nhiệm vụ dự án cần chứa đựng những vấn đề phù hợp với trình độ và khả năng giải quyết của HS. Tùy theo trình độ của HS mà GV tổ chức cho HS dần dần được tham gia chọn đề tài, nội dung học tập phù hợp với khả năng và hứng thú cá nhân. Nội dung dự án có sự kết hợp tri thức của nhiều lĩnh vực hoặc môn học khác nhau nhằm giải quyết một vấn đề mang tính phức hợp. Các dự án học tập thường được thực hiện theo nhóm, trong đó có sự cộng tác làm việc và sự phân công công việc giữa các thành viên trong nhóm. Sản phẩm của dự án không giới hạn trong những thu hoạch lý thuyết; sản phẩm này có thể sử dụng, công bố, giới thiệu.

3. Kết luận

NL là một quá trình hình thành, không phải một đích đến [2]. Quá trình hình thành và phát triển NL cho HS đòi hỏi GV phải hướng dẫn, tổ chức các hoạt động dạy học để HS huy động tổng hợp kiến thức, kỹ năng và thuộc tính tâm lý cá nhân nhằm thực hiện thành công nhiệm vụ trong bối cảnh nhất định. NL vận dụng kiến thức, kỹ năng đã học trong môn Lịch sử và Địa lí của HS lớp 5 biểu hiện qua những yêu cầu cần đạt cụ thể như xác định được vị trí của một địa điểm, một phạm vi; sử dụng được biểu đồ, số liệu,... để nhận xét về một số sự kiện lịch sử, hiện tượng địa lí; biết sưu tầm và sử dụng các nguồn tư liệu lịch sử và địa lí; vận dụng được kiến thức lịch sử và địa lí đã học; đề xuất được ý tưởng và thực hiện được một số hành động. Để hình thành và phát triển NL vận dụng kiến thức, kỹ năng đã học trong môn Lịch sử và Địa lí cho HS lớp 5, GV cần vận dụng linh hoạt các phương pháp dạy học như PP dự án, PP sử dụng bản đồ, PP đọc số liệu,...

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018). *CTGDPT môn Lịch sử và Địa lí (cấp Tiểu học)*. (Thông tư 32/2018/TT-BGDĐT ngày 26/12/2018). Hà Nội.

2. Lê Nguyên Phương Dũng (2019). *Phát triển năng lực học sinh trong dạy học môn Lịch sử và Địa lí ở trường Tiểu học*. Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt kì 1 tháng 5, tr 43-46. Hà Nội.

3. Nguyễn Thị Kim Liên (2011). *Phương pháp dự án và ưu thế vận dụng vào dạy học Địa lý 12 trung học phổ thông*. Tạp chí Khoa học Đại học Sư phạm TP.HCM, số 31, trang 137 – 144. TP. HCM.

4. Trần Thị Thanh Thủy và nnk (2016). *Dạy học tích hợp phát triển năng lực học sinh quyển 2*. NXB Đại học Sư phạm, Hà Nội.